

Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap İthâf Etme Geleneği

*A Look On The Tradition Of Book Dedication And Written (indited)
Works During The Great Seljuk Empire And Seigniories Era*

Seyhan Dobra*

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türkiye Selçuklu Devleti ve akabinde Beylikler döneminde telif edilen muhtelif eserleri ve kitap ithâf geleneğini irdelemektir. Tarihsel süreçte kitap, insanlığın gelişimi adına elzem bir misyon üstlenmiştir. Bu eksenle kitaplar hem de Batı dünyasında âli bir konumda yer almıştır. Asıl konumuz olması hasebiyle, Türkiye Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde de evvel İslâm devletlerinde olduğu gibi kitaba ilgi büyük olmuştur. Bu sürece XII. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun dış siyasette ki mevcut ortamı da etkide bulunmuştur. Bu doğrultuda İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerindeki ilim merkezlerinden âlimler Anadolu'ya gelmişlerdir. Böylece Anadolu'da, ilim adamlarınca vücûda getirilen muazzam bir fikri zemin oluşmuştur. Bu aşamada dini, tasavvufi, felsefi, edebi, tarihi, siyasi, ahlâki vs. temalar ile manzum ya da mensur olmak üzere çeşitli eserler telif edilmiştir. Bu eserlerin bazıları, müellifleri tarafından devrin siyasi büyüklere ithâf edilmiştir. Arapça ya da Farsça yazılan bu kitaplar gerek bireysel olarak gerekse kalabalık irfân meclislerinde uzun yıllar şevkle okunagelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri, Devlet Erkânı, İlim adamları, İthâf Geleneği

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

The aim of this study is to humbly scrutinize the diverse written (indited) works and the tradition of book dedication during the Great Seljuk Empire and afterwards, seignories era. In the historical process, books have taken a significant task in terms of the progress of mankind. In this axis, books have been upheld in a supreme position both in Islamic and western worlds. Due to being our main point of interest, the relevance attributed to books was substantial during the Great Seljuk Empire and seignories era just like it had been during former Islamic powers. The stationary state of foreign policy in Anatolia in the second half of the 12. Century and afterwards also contributed to this process. In this direction, Islamic scholars from diverse parts of the Islamic Geography came to Anatolia. Thus, an immense intellectual ground, formed by Islamic Scholars, came into existence in Anatolia. In this stage, diverse poetic and prose works with religious, sufic, philosophic, literary, historical, political and moral themes were written(indited). Some of these works were dedicated to significant political figures of the time by their authors. These boks, written in Arabic and Farsi, have been eagerly read for years both individually and in insigt assemblies.

Keywords: The Great Seljuk Empire, Anatolian Seignories, Political Figure, Islamic Scholars, Written(indited) Works, Tradition of Book Dedication

“Okumak iki ruh arasında âşıkâne bir mülâkattır.

Cemil Meriç

Giriş

Kitap; tarihsel zeminde bir başlangıç, bir vesile, sözü resmeden, düşüncelere canlılık kazandıran ustalıklı bir sanat, medenileşme sürecinde bir kilometre taşı ve daha nice güzel adlandırmanın çıkış noktası olmuştur. Kelâmın kalem ile buluştuğu ekseninde hayat bulan kitaplar, tarih boyunca insanlığın ahvâl-i şahsiyyesinde derin izler bırakmışlardır. Günümüze değin gerek fiziki gerekse muhtevî açıdan gelişim gösteren kitaplara hâkim dönemlerin hâlet-i rûhiyesi de tesîr etmiştir. Bu duruma bağlı olarak insanlar nazarında kitaba atfedilen anlamlarda farklılık göstermiştir. Her şeyin ötesinde yüzyıllar geçse de kitap üzerine asgari müştereklerde buluşulan nokta esere ve onun müellifine gösterilen hürmet olmuştur. Öyle ki bu durum kültürümüzde fikri bir varoluşun panoramasını yansıtan *kitap kültürü* diyebileceğimiz bir dalın doğmasına aracı olmuştur. Bu kültürel akımla kitaplar, coğrafyaları aşarak devletlerin siyasi oluşumlarından, gündelik yaşamına varana dek her yere nüfûz eder hâle gelmiştir. Bu kapsamda varlık gösteren pek çok devletin sınırları dâhilinde ilim merkezleri oluşturulmuştur. Bu merkezler devrin tanınmış âlimlerinin ortaya koyduğu eserler ile ihyâ edilmiştir. Nitekim desteklenen kültür ortamı neticesinde ilim adamları, yılları aşır günümüze ulaşan pek çok nitelikli çalışmayı kitap evrenine kazandırmışlardır. Bu kitapların bazıları devrin önde gelen şahıslarına ithâf edilerek uzun yıllar sürecek bir geleneğin kilometre taşları olmuştur.

Bu kültürel gelişimin ilk izlerine İslâmî devirlerde rastlanılmıştır. Hz. Muhammed’in ilim meclisinde yer alan şair Ka’b b. Zühre içerdiği çeşitli hastalıklara şifa niyetine dualara yer verdiği *Kaside-i Bürde* adlı eserini Hz. Muhammed’e ithâf etmiştir. Buna karşılık Peygamberimizin, Zühre’ye hırkasını hediye ettiği rivâyet edilmektedir.¹ Devlet büyüğüne ithâf edilen kitaplar ile bunun

1 Mutlu Melis Özgeriş, “Karahanlılar “Döneminde Sultan Ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitimi Dergisi*, S. II/III, 2013, s.141.

mecbûri bir gelenek olduğunu göstermeye çalışan şairler bu yükümlülüğü dinî bir vecibe ile özdeşleştirme ihtiyacı hissetmişlerdir.² Yine Karahanlılar döneminde çok sayıda kitap yazılarak şahıslara ithâf edilmiştir. Mecdüddîn Muhammed b. Adnan, Karahanlı hükümdarlarından Tabgaç Han b. Nasr için *Tarih-i Türkistân ve Hitây'ı*, Muhammed b. Ali el-Kâtib es-Semerkindî ise Kılıç Tabgaç Mesud ibn Ali'ye ithâfen bir eser yazmıştır.³ Bununla birlikte İslâmî devir Türk Edebiyatının mühim eserlerinden *Kutadgu Bilig*, müellifi Yusuf Has Hacip tarafından Tabgaç Buğra Han'a, Edip Ahmet Yükneki *Atabetül Hakayık* adlı çalışmasını Dâd İspehsâlâr (Sipehsâlâr) Bey'e, Kaşgarlı Mahmud ise *Divân-ı Lügati't Türk* isimli eserini Bağdat halifesi Muktedi Biemrillah'a ithâf edilmiştir. Gazneliler devrinde gelindiğinde, Utbî, 1021'de Gazne Tarihine yer verdiği kitabı, *Tarih-i Yemini'*yi bitirerek Sultan Mahmut'un veziri Şemsül Kufat'a ithâf etmiştir. Sultan Mahmud'un seferlerini ağdalı bir üslup ile dile getiren bu eser, İran edebiyatından benzetmelere yer vermesi açısından Arap Tarih anlayışının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemin önemli ilmi şahsiyetlerinden biri olan Firdevsi, epik mesnevi türünde ki *Şehnâme* adlı eserini Gazneli Mahmut'a ithâfta bulunmuştur. Astronomi alanında eserleriyle tanınan El Biruni ise çalışması *Kanun-i Mes'udi'*yi Gazneli Mahmut'un oğlu Mesud'a ithâf etmiştir.⁴ Farsçanın tabir-i amiyane ile altın devrinin yaşadığı Büyük Selçuklu döneminde ise, ithaf geleneği özellikle İran edebiyatından Baharzi Fahrüddin Gürgani, Burhâni, Ezrâki, Abdül Vâsi, Cebelî, Enverî ve Edip Sâbir gibi şairlerin Büyük Selçuklu sultanlarından gördükleri himayeye binâen yazdıkları eserler ile devam etmiştir. Benzer uygulamaların yaşandığı Irak Selçukluları döneminde de devrin son sultanı III. Tuğrul adına şair Nizâmî hamsesinde yer verdiği *Hüsrev-ü Şirin* mesnevisini, Muhammed b. Ahmed Tusi

2 Cevdet Dadaş, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar", *Türkler*, C. XI, Ankara, 2002, s.749.

3 Ahmet Kartal ve Ahmet Atilla Şentürk, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005. s. 48.

4 Günay Tümer, "Biruni", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul, 2013, s. 208.

ise *Acâib'ül-Mahlukât* adlı eserini ithâf etmiştir.⁵

İslam devrinde ki seyrüseferine girizgâh mahiyetinde değindiğimiz ithâf geleneği ana tamamımız olması açısından, Türkiye Selçuklu devleti ve beylikler devrinde de istikrarlı bir şekilde sürdürülmüştür. Türkiye Selçukluları adına II. Kılıçarslan (1156-1192) ve oğlu Rükneddin Süleyman Şah'ın (1196-1204) saltanat yıllarında tohumları atılan bu kültür ortamı sonraki dönemde de devam etmiştir. Ağırlıklı olarak âlimlerin katkılarıyla oluşan bu ilim deryasından yalnızca hükümdarlar değil idâri yapının diğer önemli kişileri de nasiplenmişlerdir. Bu anlamda devlet yönetim âdâbının anlatıldığı siyasetnâmeler başta olmak üzere felsefe, tasavvuf, astronomi, edebiyat, tarih ve rüya tâbirleri gibi çeşitli konularda yazılan kitaplar ile cevap bekleyen konular değerlendirilmiştir. Akabinde bu eserlerin pek çoğu önemli şahıslara ithâf edilmiştir. Geçmişten gelen uzantılarıyla Türkiye Selçuklu devletinden tevârüs eden bu olgu, beylikler devrinde de bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Her biri ayrı bir derinlik içeren bu kitaplar sahip oldukları bilgi örüntüleriyle günümüz meselelerine dahi rehber olabilme niteliğindedir.

*“Okumayan için hiçbir kitap yazılmamış,
Dinlemeyen için hiçbir söz söylenmemiştir”*
Şems-i Tebrîzî

Türkiye Selçuklu Devrinde Telif Eserler ve İthâf Geleneği

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ilk yılları yurt edinecek bölgenin, iskân ve imârı ile geçmiştir. XII. yüzyılın son çeyreğinden XIII. yüzyıl başlarına kadar Türkiye Selçukluları bir yandan Anadolu'nun fethinin büyük bir kısmını tamamlarken diğer yandan Danişmendliler, Mengücekliler, Bizans ve Haçlılar ile mücadele; İran ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya yerleşmeye gelen Türkmen nüfusunun problemleri ve 1243 sonrası Moğol hâkimiyeti döneminin yarattığı siyasal ve toplumsal istikrarsızlık-

5 Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK, 2014, s. 519.

lar ile meşgul olmuştur.⁶ Ne var ki bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilmî ve içtimâî bakımlardan kalkınmasına imkân tanıyan nispeten bir dinginlik hâli de zuhur etmiştir. Sözü geçen bu ilmi gelişme II. Kılıçarslan (550-588/1155-1192) ve oğlu Rükneddin Süleyman (598-600/1192-1203) zamanlarında başlamıştır. Adı geçen bu iki sultanın yanı sıra vezirler, beyler ve diğer idâri görevde bulunan kişiler de bu kültürel gelişimin mühim birer destekçileri olmuşlardır. İlerleyen süreçte ortamın daha da elverişli hâl alması ile Kuzey İran, Suriye, Irak bölgelerinde bulunan ilim merkezlerinden pek çok ilim adamı Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu fikri değerlerin çoğu Türkiye Selçuklu sultanlarından görmüş oldukları yüksek himâye ve iltifat dolayısıyla memnuniyetlerini arz etmişlerdir. Meclislerinde ve özel davetlerinde etraflarında ilim adamları ve sanatçıları eksik etmeyen sultanların kitaba duydukları ilgi bu noktada oldukça mânidar bir anlam taşımaktadır. Bu durumun güzîde bir örneği; Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın sıkça İmam Gazzâlî'nin îman, amel ve tasavvuftan bahseden eseri *Kimyâ-yı Saâdet* ile vezir Nizâmülmülk' ün dini bir şema içinde devlet işleri, devlete ve hükmetmeye dâir temel ilke ve düşüncelerin ifade bulduğu, *Siyasetnâme* adıyla yaygın olarak bilinen *Siyerü'l Mülük* ve *Keykâvus b. İskender'in* *Çâbüsnâme* isimli eserini okumasıdır.⁷

Türkiye Selçuklu hükümdarları okumanın yanı sıra kendilerine ithâfen türlü konularda yazılan kitaplar dolayısıyla da o kitapların yazarlarına iltifatlarda bulunup, kendilerine yüklüce bir servet ödemişlerdir.⁸ İlmî sürece katkısı dolayısıyla entelektüel bir sultan olduğu anlaşılan II. Kılıçarslan ve aynı hasletlere sahip oğullarının hâkimiyetleri altında bulunan bölgelerde ilme ve ilim adamlarına gösterdikleri rağbet, muhitlerinde ilmî ve edebî halkanın gelişmesine yardımcı olmuştur. Bunun bir yansıması ola-

6 Ahmet Yaşar Ocak, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce", *Türkler*, C. VII, Ankara, 2002, s. 430.

7 Faruk Sümer, "Keykubad I" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXV, İstanbul, 2013, s. 359.

8 İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye* (*Selçuknâme*), çev.: Mürsel Öztürk, C. I, Ankara, 1996, s. 246-253.

rak daha ziyâde felsefî eserleriyle tanınan İranlı büyük mutasavvıf Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (maktul) (v. 585/1189) Anadolu'ya geldiği zaman II. Kılıçarslan'ın fevkalâde hüsn-i kabul ve iltifatına tâbi olduğunu belirtmek mümkündür. Felsefî ve mistik bir akım olan İshrâkîliğin kurucusu Sühreverdî'nin, Erzincan ve Tokat dolaylarında mantık alanında yazdığı, Aristo'nun *Kategori Anlayışını* eleştiren Farsça *Pertevnâme* adlı eserini II. Kılıçarslan'ın oğlu Niksar emiri Berkyyaruk (581-?/1185-?)'a ithâf etmiştir. Bahsi geçen eserin müellifine göre Berkyyaruk; bu eser sayesinde filozofların tüm mefhum ve kâidelerine İbn Sînâ'nın ruhunu kıskandıracak ölçüde vâkıf olmuştur.⁹

Yine bu devirde Kemaleddin Ebu Bekir b. İsmail, 1163 yılında Farsça *Ravzâtu'l-Menâzir li'l-Meliki'n-Nâsir* adlı yirmi bablık bir kelâm kitabı kaleme almıştır.¹⁰ Ağırlıklı olarak tasavvûfî izler taşıyan bu eser de Niksar emiri Berkyyaruk'a ithâf edilmiştir. Kendi döneminin yetenekli astronomi uzmanı, tabip, sözlük uzmanı, matematikçisi olarak bilinen ve ilmin çeşitli alanlarında eserler kaleme alan Hüseyin b. İbrahim Tiflisî on beş fasla ayırıp *Kamile-t-Tâbir* adını verdiği rüya tabirnamesini II. Kılıçarslan'a ithâf etmiştir.¹¹ Yine Tiflisî tarafından (h. 550 m. 1156) yılında tamamlanan tıbbî meselelere değinilen *Kifâyet-et-Tıp* eserinin önsözünde yazar tarafından kitabın II. Kılıçarslan b. Mesut'un oğlu şehzâde Kutbeddin II. Melikşah'a ithâf edildiği kaydedilmiştir.¹² Ömrünün sonuna kadar II. Kılıçarslan'ın Sarayı'nda yaşayan Tiflisî, eserlerinin çoğunu da burada yazmış ve bu durum eserlerinde kaydedilmiştir. Onun (h. 550-551 m.1156) yılları sonrası yazdığı eserlerinin önsözlerinde II. Kılıçarslan'ın adına sıkça rastlanır. Bu kayıtlar, Hübeyş Tiflisî'nin II. Kılıçarslan'ın hâkimiyeti döneminde (1155-119) Konya'ya geldiğini kanıtlar mâhiyettedir.

9 İbn Bibî, s. 25.

10 Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni*, İstanbul: Şema Yayınları, 2010, s. 511.

11 Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VIII. (m. XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, İstanbul, 1945, s. 97.

12 Cemile Alıkızı Sadıkova, "Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması", *Türkler*, C. V, Ankara, 2002, s. 1613.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaklaşık sekiz yıl hüküm süren Rükneddin Süleyman Şah da (1196-1204) diğer aile fertlerinde olduğu üzere kitap, şiir ve edebiyatla ilgilenmiş hatta bizzat kendisi Farsça şiirler terennüm etmiştir. Saltanatı müddetince âlim, şâir ve sanatkârları himâye etmiş, zaman zaman da kendilerine değerli hediyelerle taltifte bulunmuştur. Aynı zamanda Konya'da babasının başlattığı ve fakat yarım kalan İplikçi (Altun- Apa) medresesini ikmâl ettirmiştir. Malatya'yı fethettiğinde (h. 597 m.1201) bu şehirde Mensub Mehmed b. Gâzî'yi himâye etmiş o ise siyasetnâme türü içinde önemli bir yere sahip olan eserini, 1201 yılında tamamlayıp sultana sunmuştur. Bahsi geçen bu eser farsça *Ravzatu'l-Ukûl* (nşr. h. Masse, Paris 1939) adını taşımaktadır. Bu kitap edebî ve terbiyevî bir muhtevâya sahiptir.

XIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise telif eserlerde eskiye oranla daha edebî ve tasavvûfî bir karakter görülmektedir. Hâkeza bu asrın ilk yarısı, Orta Asya'daki Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu'ya birçok ilim adamının göç etmeleri bakımından da pek mühimdir. Bu gelenler arasında, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin babası olan ve âlimlerin *sultânı* unvanı ile tanınmış, Muhammed Bahâeddin Veled ile onun talebesi Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî de (h. 638 m.1240) bulunmaktadır.

Dönemin bir diğer âlimi Abdülkerim b. Ebû Bekir de; *El-İhtiyârât fi Mecma'ir-Rubâ'iyât* adlı eserini II. Kılıçarslan'ın diğer oğlu Ankara emiri Muhyiddin Mesud (h. 510-551 m. 1116-1156) adına yazmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev (h. 602-607 m. 1205-1211)'in saltanat yıllarında ise dönemin diğer bir âlimi olan Mensub Mehmed b. Gâzî, *Barid as-Saada* adlı eserini I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithâf etmiştir.¹³ Bir nüshası Ayasofya kütüphanesi'nde bulunan bu eserin mukaddimesine göre, Ebu'l-Muzaffer Keykâvüs b. Keyhüsrev müellife: "*Peygamberin hadislerinden sahâbenin sözlerinden, hükemânın müfid kelimelerinden, sayıca fazla bile olsa, kısa bir mecmua yapmalısın. Her birinin şerhinde yed-i beyza göstererek, tatlı ibâreler ve yüksek elfaz ile süslemelisin. Her birini ayrı ayrı bize göstermelisin, tâ ki âlem süsleyen fikrimize onları nasıl istimâl edeceğimiz*

13 Ateş, 1945, s. 104-106.

mâlûm olsun ve onları ezberleyelim" demiştir. Müellif bunun üzerine kırk kadar hadis seçmiştir. Bunlara ilâveten Hulefa-i Râşidin 'in sözlerinden kırk söz, hükema sözlerinden yirmi söz, Arap darb-ı mesellerinden yirmi mesel seçerek, bu eserini yazmış ve ona *Barid as-Saada* adını vermiştir.¹⁴ Farsçadan başka Rumca ve Latince bilen I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in nâmına yine Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî, *Rahatüs Sudûr ve Ayetü's Sürûr* adlı Selçuklu Tarihini yazmıştır.¹⁵ Yazar bu kitabına Hz. Muhammed'i, ashabını, tâbiîn ve ulemâyı methederek başlamıştır. Yazar, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in lâkap ve şeceresinden söz ettikten sonra kitabı nasıl yazdığını anlatmaktadır. Kitap esas itibarıyla Selçukluların tarih sahnesine çıkışlarından son Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul'un ölümüne kadar gelen tarihleri içermektedir. Sonradan ilâve edilen bölümde ise takrîbi 1194-1199 yılları arasında meydana gelen olaylar hakkında bilgi verilmiştir.¹⁶ Râvendî, sultana ve okuyuculara ahlâkî öğütler vermek amacıyla eserine şiir, vecize ve atasözleri almış, ancak zaman zaman ölçüyü aşarak konu dışına çıkmış ve bu yüzden tenkide uğramıştır.¹⁷

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yeniden tahta geçmesinden sonra Türkiye Selçuklu Devletinin kültürel bakımdan gelişimi devam etmiştir. Zîra bu devirde onlarca âlim ve edip onun vesilesi ile Anadolu'ya gelmiştir. Bunlar arasında Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Şeyh Evhâdüddîn Kirmânî, muhaddis Ebu'l-Hasan Ali İskenderânî ve Cemâleddîn el-Vâsîti gibi ilim ve fikir adamları yer almıştır. Yine bu devirde Anadolu'da İran kültür ve edebiyatı oldukça revaç bulmuştur. Bunda vezir Mehmed b. Gâzî, Şeyh İzzeddîn Ebu'l-Kâsım el-Hamû'î, Şeyh Ebû Tâhir el-İsfahânî ve Muhammed b. Ebû Bekr et-Tirmizî gibi bilginler rol oynamıştır.¹⁸

14 Ateş, aynı yer.

15 M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları I: Anis al Kulub", *Bellekten*, S. XXVII, Ankara: TTK, 1943, s. 459-485.

16 Muhammed B. Ali B. Süleyman Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev.: Ahmed Ateş, Ankara, TTK, 1957.

17 Abdülkerim Özaydın, "Râvendî Muhammed b. Ali " *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, 2013, s. 471.

18 Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyet-

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu, I. İzzeddin Keykâvus da (h. 607-616 m. 1210-1220) devlet adına yaptığı faaliyetlerle Türkiye Selçuklularının önde gelen sultanlarından biri olmuştur. Sağlam irâdesi ve devlet siyasetindeki kudretli görüşleri sayesinde etrafındaki hükümetlerin ihtilaflarından faydalanarak zaferler kazanmış ve devletin hudutlarını genişletmiştir. Kendisi de âlim ve şâir bir şahsiyet olan bu sultanın döneminde siyasi ve iktisâdi gelişmelere paralel olarak, ilmî ve kültürel faaliyetlerde de büyük ilerlemeler gerçekleşmiş, âlim ve sanatkârlar himâye edilmiştir. Bunun bilinen bir örneği Anadolu da yaşayan, Ani şehrine mensup olan ilim adamı kadı Burhaneddin Ebu Nasr b. Mesud el Anevî'dir. İzzeddin Keykavus'un nezdinde büyük itibar sahibi olan Kadı Burhaneddin, Türkiye Selçuklularının ilk devirlerine kadar getirdiği Firdevsî'nin Şahnâmesi tarzında kaleme aldığı ve bir nevi halifeler tarihi olan, özellikle Gazneliler ve Türkiye Selçuklularına dâir önemli bir kaynak niteliğinde ki Farsça manzum tarihini sultana ithaf etmiştir. Yine bu kapsamda aynı sultan için Anadolu'da Farsça eserler veren İranlı şair olan Ahmed b. Mehmed et Tusi el Kâni tarafından yazılan Kelile ve Dimne adlı çalışmadan bahsedilebilir.¹⁹ Bu manzumede şahlara yakışan sıfat ve melekelerin zikri hakkında ayrıntılı bir şerh yapılmıştır. Eserinin sonunda yazar, yaklaşık kırk yıl boyunca Türkiye Selçukluları'na methiyelerde bulunduğunu söylemekte ise de bunun abartılı bir yorum olduğu düşünülebilir. Ayrıca Selçûk-nâme adlı manzumesini de bu hanedan saltanatının şerhi konusunda düzenlemiş ve bir ciltte tamamlamıştır. Kadı Siraceddin Urmevî de, Mesud b. İzzeddin Keykâvus adına *Kistasü'l-Adalet fî Kavaidi's-Saltanat'ı*, Muhammed b. Mahmûd ise siyasetnâme tarzında bir eser yazmıştır. İbn Bîbî de Türkiye Selçuklu tarihinin başlıca kaynaklarından olan *El-Evamirü'l-Alâ'iyye*'yi bu dönemde telif etmiştir.

I. Alâeddin Keykubad (m. 617-635 h. 1220-1237) dönemine gelindiğinde ise Türkiye Selçukluları'nın fikri ve iktisâdî alanlarda zirve yaptığı görülmektedir. Sultan; siyâsî, askerî ve idârî sahalarda

ler", I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1993.

19 Ateş, 1945, s. 111.

ki başarısına ilâveten ilim ve sanata da büyük önem vermiş ve sarayında yapılan ilmî münâzaraları yakından takip etmiştir. Ülkenin kültür hayatını yükseltmek amacıyla şöhretini duyduğu âlim, edip, tabîb ve sanatkârları pâyitahta davet etmiş ve kendilerine türlü ihsanlarda bulunmuştur. Sadreddin Konevî (v. 672/1275), Mevlânâ Celâleddin Rûmî (v. 670/1273), Necmeddin Dâye (v.654/1256) ve Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî (v. 638/1240) gibi yüksek mutasavvıflar, bu devirde yaşamışlar ve kendisinden büyük saygı ve hürmet görmüşlerdir. Ayrıca Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v. 638/1240), bu devirde Anadolu'ya gelerek Konya, Sivas ve Erzincan taraflarını dolaşmış ve kendi görüşlerini yayma imkânı bulmuştur.²⁰ Dönemin önde gelen şeyhlerinden Râzî nisbesiyle de tanınan, aynı zamanda meşhûr bir şâir olan Necmeddin Râzî, *Mirsâd-ül-ibâd* adlı mensur tasavvufî nitelikteki eserini Alaeddin Keykubad'a ithaf etmiştir.²¹ Siyâsetnâme literatürü içinde zikredilen eser bir mukaddime ve beş bölümden müteşekkil olup, yönetici, halk, vezirler, kâtipler, naipler, bilginler, kadılar ve toplumdaki çeşitli meslek erbabı kişilerin görev ve sorumluluklarıyla ilgili bilgiler içermektedir.²² Adı geçen sultana sunulan bir diğer eser; Anadolu'ya Kuzey İran'dan gelmiş olan Türk asıllı Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdussamed el-Osmanî ez-Zencânî tarafından en genel anlamıyla devlet yönetimi ve bu yönetimi üstlenen sınıf için kaleme alınan, her bir konu için âyet, hadis, sahabe ve tâbiin sözleri ile filozofların düşünceleri ve tarihî mâlumatlar içeren, *Kitâbu'l-Letâîfi'l-'Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye* adlı eserdir. On bölümden oluşan siyasetnâme türü bu eserde daha ayrıntılı bir ifade ile devlet başkanı, vezirler, vali ve kadılar ile diğer devlet görevlilerinin temel özellikleri, devlet yönetiminde dikkat edil-

20 Mehmet Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nüsha, Y. III, S. XI, Güz, 2003, s. 15.

21 Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014, s. 172.

22 Necmeddin Ebû Bekir b. Şâhâver b. Enûşirvân Râzî, *Mirsâdü'l-İbâd*, nşr.: Muhammed Emin Riyâhî, Tahran, 1352.

mesi gereken idarî, siyasî ve ahlâkî hususlar gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca mevcut eser dâhilinde Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsî halifeleri, eski İran hükümdarları ile Zülkarneyn ve Efrâsiyâb gibi hükümdarlardan bahsedilip onların hikmetli söz ve davranışlarından da muhtelif örnekler verilmiştir. Arapça olan eser yakın zamanda Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır.²³

Diğer bir çalışma da Nizâmeddin Yahya b. Said b. Ahmed'in Farsça yazdığı adâlet, zulüm, affetmede acele etme, sabır, müşavere gibi konuların ele alındığı *Kitâb-ı Hadâiku's-Siyer fî Âdâbi'l-Mülûk*'tür. Ancak sultan I. Alâeddin Keykubad'a takdim edilen bu kitabın müellifi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Alâeddin Keykubad'ın h. 635 m. 1237 yılında vefatından sonra Moğol felâketi sebebiyle fikri hareketlerde bir duraklama meydana gelip faaliyetler yavaşlasa da tamamen durmamıştır. Aksine bu durum, devirde ki kültürel ve sosyal müesseselerin kurulup geliştirilmesinde fevkalâde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde ithâf edilen diğer kitaplar arasında; II. Gıyaseddin Mesud'a ithâfen Mehmed b. Mahmudül Hatib tarafından yazılan *Kıstasül Adâlet fî Kavaidis Saltanat*,²⁴ Celaleddin Karatay'ın okuması için hazırlanan *Kuran-ı Kerim*, III. Alâeddin Keykubad'a ithâf edilen Horasanlı Hoca Dehhâni'nin yazdığı Farsça manzum *Selçuknâme* ile şair Nâsırî'nin, Ahi Mehmet adına 1299 yılında yazdığı *Fütüvvetnâme*'nin isimleri sayılabilir. Sultan veya vezirlere yahut diğer devlet erkânına ithaf edilen, bu dönemde okunan kitapların bu sayılanlarla sınırlı olmadığı muhakkaktır. Ancak telif ve istinsah edilmiş bu eserlerden pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Bu bilgiye rağmen sultan ve vezirler adına telif ve istinsah edilmiş çok az sayıda kitap günümüze ulaşabilmiştir. Durumun bu şekilde hâsıl olmasında, 1277 tarihli Siyavuş (Cimri) isyanı sırasında isyancıların Konya saltanat sarayının bütün mal ve hazinelerini yağmalamalarının etkisinden söz edilebilir.²⁵

23 Ez-Zencâni, *Sultana Öğütler: Alâeddin Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme*, haz.: H. H. Adaloğlu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

24 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1981, s. 244.

25 Kerîmüddîn Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev.: Nuri Gençosman, Ankara: TTK, 1943, s. 205.

Beylikler Devrinde Telif Eserler ve İthâf Geleneği

Beylikler dönemine gelindiğinde; dini eğilimlerin belirgin bir şekilde kendini hissettirdiği bir ortam ile karşılaşılmaktadır. Sünniliğin devlet politikası olarak daha da güçlenmeye başladığı bu dönemde Sünni- Şii hareketler yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde de Türkiye Selçukluları döneminde olduğu üzere çeşitli türde kitaplar telif edilerek, devrin ileri gelenlerine ithâf edilmiştir. Beylikler, hâkim oldukları topraklarda ilmî ve içtimaî müesseseler yaptırmak sûretiyle âlim ve edipleri teşvik ve himâye ederek, Anadolu'daki kültürel hayatın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Dânişmendli Beyliği (1071-1178) emirlerinden Kayseri Emiri Mehmed Bey (528-538/1134-1143), Anadolu'da İslâm dininin yayılmasında çaba göstermiş ve başta Abdülmecîd b. İsmâ'îl el-Herevî (537/1143) olmak üzere birçok âlimi dâvet ederek Anadolu'ya gelmelerine aracı olmuştur. Yine bu sülâleden Malatya emîri Alâeddin Zülkarneyn (550-557/1155-1162) fikir adamlarını himâye eden münevver bir hükümdar olarak dikkat çekmiştir. O da selefleri gibi sarayında âlim ve sanatkârları toplamış ve çalışmalarında kendilerine her türlü kolaylığı sağlamıştır. Bu ilim adamları arasında yer alan tabîb İbrâhim b. Sa'îd el-'Alâ'î (v. 546/1161), bir kaç sene bu emirin sarayında bulunmuş ve tıbbâ dâir Arapça *Takvîmu'l-edviye el-Mufrede* adlı eserini bu emire ithâf etmiştir.²⁶

Mengücek Beyliği (1072-1277) emirlerinden Fahreddîn Behramşah (557-622/1162-1225) da âlim ve sanatkârları himâye etmiş, kültür faaliyetlerine ehemmiyet vermiştir. İranlı mesnevi şairi Genceli Nizâmî 1176 yılında yazmış olduğu 2400 beyitlik ahlâkî, tasavvufî bir mesnevî tarzındaki *Mahzenu'l-Esrâr* (Tahran 1313/1895) adlı eserini bu emire ithâf etmiş ve karşılığında oldukça değerli hediyeler almıştır.²⁷ Yine Mengücek beyliğinden Erzincan-Kemah emiri Alâeddîn Davud b. Behramşah II. (622-625/ 1225-1228) da adeta sarayını bir medrese haline getirerek ilim ve fikir adamları-

26 Yavuz, s. 16.

27 Ateş, "Nizâmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 2013, s. 318-327.

nı davet etmiş ve onlara gereken her türlü imkânı sağlamıştır. Çok yönlü bir âlim olan meşhur tabib ve filozof Abdullatîf b. Yusuf el-Bağdâdî (v. 629/1231) uzun bir süre emir Davud'un sarayında yaşamış ve tam olarak bilgisine ulaşılabilen eserlerinden bazılarını ona ithâf etmiştir²⁸. Dönemin ünlü mutasavvıflardan Necmeddin-i Dâye (ö. 1256), Farsça kaleme aldığı (*Mirsâdu'l-İbâd*'ın özeti niteliğindeki), *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* adlı eserini Mengücekliler'den Alaeddin Davudşah'a ithâf etmiştir.²⁹ Eserde insanın ve evrenin yaratılışı, hikmet, mârifet, sultanların halkı gözetmesi, meliklere öğütler, geçmiş hükümdarlar, zâlime uyarı, zulmün kötülüğü gibi konular ele alınmıştır.

Artuklu Beyliği (1102-1409)'inde de; ilmi faaliyetler süratle devam etmiştir. Devrin önemli şeyhlerinden Şihâbüddin Sühreverdi, *el-Elvâhu'l-Îmâdiye* adlı Arapça eserini Harput emiri İmâdüddîn Ebû Bekir Karaarslan'a (581-630/1185-1233) ithâf etmiştir. Yine bu devrin önemli müelliflerinden biri olan Ebû Alî b. Ebu'l-Hasan es-Sûfî (v. 538/1143) ise astronomi ile ilgili *Urcûze fî Suveri'l-Kevâkibi's-Sâbite* adını verdiği eserini Artuklu emîri Fahreddîn Karaarslan'a ithâfen yazmıştır. Devrin âlimlerinden Zeyneddîn Abdurrahîm el-Cevberî Urfa, Diyarbakır, Antakya ve Konya gibi devrin önemli kültür merkezlerini dolaştıktan sonra Hısnıkeyfâ Artuklu Emiri Melik Mesud'un (619-628/1222-1231) himâyesine dâhil olmuştur.³⁰ Mesud'un sarayında tertip edilen bilimsel toplantılara iştirak eden el-Cevberî'nin kaynaklarda yer alan ve günümüze kadar gelen en önemli eseri Arapça yazılmış *el-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr*³¹ olup bizzat Melik Mesud'un emriyle hazırlanmıştır.³² Bu eserin konusu çeşitli vesilelerle halkı aldatan ve onlardan çıkar

28 Mahmut Kaya, "Abdullatîf el-Bağdâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 2013, s. 254-55.

29 Derya Örs, "Necmeddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha*, S. II/VI, 2002, s. 19-34.

30 Sadettin Öktem, "Cevberî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 2013, s. 442-443.

31 El-Cevberî' *el-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr* çev.: Hüseyin Kaya, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2006.

32 Yavuz, s. 23.

sağlayan kişiler ve bu esnada kullandıkları metotlara dâirdir. Dönemin bir diğer önemli bilim adamı; Cezerî İsmail b. Rezzâz'dır.³³ İlim câmiasına eserler kazandıran Cezerî, bir dönem Artuklu Beyliği'nin hizmetinde bulunmuştur. Artuklu Emiri Fahreddîn Karaaslan'nın torunu Nasîruddîn Mahmûd'un emriyle ve ona ithâfen *Kitâbu Câmi'u'l-İlm ve'l-Amel* adlı eserini yazmıştır. Kitap, pratik bir takım el aletleri ile ilgili bilgiler içermektedir. Bir diğer kitap, Arap Dili ve Edebiyatı başta olmak üzere lügat, belâgat, fıkıh ve dînî ilimlerde eserler veren Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî tarafından Artuklu emiri Melik Mansûr Necmeddîn Gâzî'ye takdîm edilmiştir. Belâgat üzerine muhtasar bir eser olup Artuklu Sultanı I. Necmeddîn Gâzi adına yazılan *Ravzatu'l-Fesâha*³⁴ da yine önemli eserlerden biridir. Râzî bu eserinde hükümdar için söylediği birçok beyti örnek olarak kullanmıştır.³⁵

Menteşeoğulları Beyliğinde de (1280-1424) beyler, ilme, âlimlere çok değer vermişlerdir. Bu beyliğin hükümdarları, Mevlana'nın torunlarından Ulu Ârif Çelebi'ye hürmet gösterip; Mevleviliğin Mentеше topraklarında yayılmasına müsaade etmişlerdir. Mentешеoğlu İlyas Bey adına *İlyâsiye fi't-Tıb* adında bir tıp kitabının, Mentешеoğlu Mehmed Bey'in oğlu Mahmud Çelebi adına ise *Baznâme* adında avcılığa dair bir kitabın Farsça'dan tercüme edildiği bilinmektedir.

Candaroğulları (1299-1491) Beyliğine gelindiğinde; bu dönemde yazılmış olan eserlerin ilki Süleyman Paşa adına tasavvuf alanında, Farsça, Allâme Şîrâzî tarafından yazılan ve meşhur âlim İmam Gazzali'nin *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn* adlı eserinden seçkilerin yer aldığı *İntihâb-ı Süleymânî*'dir. *Cevâhirü'l-Esdaf* adlı Kur'ân-ı kerîm tefsiri ise, İsfendiyâr Bey'in emriyle oğlu İbrahim Bey'in okuması için yazılmıştır. İsfendiyâr Bey nâmına, anatomiden bahseden göz

33 Öktem, "Cezerî İsmail b. Rezzâz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 2013, s. 505-506.

34 Muhammed b. Ebû Bekir Râzî, *Ravzatü'l-Fesâha*, yay.: Ahmed Nâdî Şu'le, Kahire, 1982.

35 Yavuz, s. 27.

hastalıkları ile ilgili Sinoplu hekim Mü'min bin Mukbil tarafından *Kitâb-ı Miftâhi'n-Nûr* ve *Hazâini's-Sürûr* adlı iki eser kaleme alınmıştır. Emir Adil Bey'in oğlu Kötürüm Bayezid olarak bilinen Celalüddin Şah Bayezid'e ithâfen tercüme edilen 3313 beyitlik Hz.Hüseyin'in şehâdetinin edebi bir üslup ile aktarıldığı *Maktel-i Hüseyin* mesnevisi, İsfendiyar Bey'in oğlu Bafra valisi Hızır Bey adına tercüme edilen *Miracnâme* ve yine İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım adına yazılan müellifi bilinmeyen *Hülasatü't Tıb*, İsmail Bey'in emriyle Kastamonulu Ömer b. Ahmed'in kaleme aldığı kıraat-ı seba ile ilgili *Risale-i Münciye* isimli mufassal tecvit kitabı ve yine Candaroğlu İsmail Bey adına Yunus b. Halil b. Mehmed tarafından telif edilen *Miyarü'l-Ahyar ve'l-Esrar* isimli tasavvufi eser bu anlamda sayılabilir.³⁶ Ayrıca Candaroğlu İsmail Bey'in bizzat kendisi, yetmiş sekiz bab üzerine *Hulviyyât-ı Şâhi/ Sultâni* ismiyle büyük bir eser telif etmiştir.³⁷

Germiyanogulları (1300-1428) zamanında; Süleymanşah adına, sarayda nişancılık ve defterdarlık görevinde bulunan Şeyhoğlu yahut İbn şeyhî mahlasıyla bilinen Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, *Hurşidnâme*³⁸ adlı eserini yazmaya başlamış fakat kitabın tamamlanıp sunulması Yıldırım Bayezid'e nasip olmuştur. Yazar kitabına önce Şerbistan-ı Uşşak ardından da *Hurşidnâme* adını vermiştir. Bu kitap halk hikâyelerinin tipik bir örneği olan "görmeden âşık olma" motifi üzerine kurgulanmış bir macera romanı niteliğindedir. Manzum olarak oluşturulan eser İran şahı Sivavuş'un kızı Hurşid ile mağrib şehzadesi Ferahşâd arasındaki aşkı kompoze etmektedir. Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa yine Germiyanoglu Süleyman Bey'in emriyle mensur hikâye ve masalların yer aldığı *Marzubannâme* adlı eseri ve ahlâk ve siyaset kitabı olan *Kabusname*'yi Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Bu yıllarda

36 Şeyda Algaç, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif edilen Eserler Kısa bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, 2003, s. 120.

37 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK, 1988, s. 143-144.

38 Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, *Hurşidnâme*, nşr.:Hüseyin Ayan, Erzurum, 1979.

Anadolu'da yetişmiş en büyük divan şairi kabul edilen Ahmedî de, hükümdarlara ve kumandanlara yönelik öğütlere yer verdiği İskendernâme³⁹ adlı eserini Germiyanoglu Süleymanşah namına manzum olarak kaleme almış ise de Süleymanşah'ın vefatı ile bu eserini Âi-i Osmân kısmını da ilâve ederek tamamladıktan sonra Yıldırım Beyazid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye ithâf etmiştir. Esere sonradan eklenen dünya tarihi özeti, İskendernâme'nin en önemli özelliklerinden biri kabul edilmektedir.⁴⁰ Eserin bu bölümünde dünya ve hükümdarlar tarihi Aristo'nun ağzından nakledilmiştir. İslâm tarihinden bahsedilen kısmında ise, Hz. Muhammed'ten başlayarak Emevî, Abbâsî, İlhanlı ve Osmanlı devletleri tarihine vurgu yapılmıştır.⁴¹ Şair Ahmed-i Dâi'nin Farsçadan Türkçeye çevirdiği bir rüya tabirnamesi de Germiyanoglu Süleymanşah'ın oğlu Yakup Bey'e ithâf edilmiştir.⁴²

Aydınogulları Beyliğinde (1308-1426) ise; Mübarüziddin Mehmed Bey adına Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) Arapça *Arâisül Mecâlis* adlı peygamberler tarihi, Farsça yazılmış olan *Tezkire-i Evliya*, Umur bey adına Mesud b. Ahmed tarafından kaleme alınmış olan *Süheyl-ü Nevbahar*⁴³ manzumesi kaleme alınmıştır. Bu son eser Hoca Mesud'un ilk eseri olmasının yanında Türk edebiyatında beşeri aşk üzerine yazılmış ilk mesnevi olma özelliği de taşımaktadır.⁴⁴ Eserin Leyla ile Mecnun gibi klasik aşk hikâyelerinden farkı; sevdalılarının kavuşması, iyilerin ödüllendirilmesi kötülerinse cezalandırılmasıdır. Yıldırım Bayezid devrinde yetişmiş dönemin bilinen fıkıh ve tıp âlimi Hacı

39 Ahmedî, *İskendernâme*, çev.: Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

40 Melike Türkdoğan Gökcan, "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, Volume III, Issue. XV, 2010, s. 81-83.

41 İsmail Ünver, "İskender" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul, 2013, s. 555-560.

42 Uzunçarşılı, s. 46-52.

43 Mesud b. Ahmed, *Süheyl-ü Nevbahar*, Öyküleştiren: Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

44 Özkan Ciğa, "Süheyl- ü Nev-Bahar Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. II/IV, 2013, s. 230-239.

Paşa'nın Aydınoğullarından İsa Bey'in yanında bulunarak 1380'de tamamladığı "Şifâül *Eskâm ve Devâil* Â'lâm adlı eseri ile *Mesâlikü'l Kelâm* isimli eserlerini İsa Bey adına ithâf etmiştir.⁴⁵ Tıbbi konuları ihtivâ eden ve dört makale halinde tertiplenmiş eserin en önemli özelliği içerdiği bilgilerin açık ifadelerle verilmiş olmasıdır. Hacı Paşa kitabın girişinde, eseri yazarken karşılaştığı güçlükleri, hocalarından yaptığı tahsili, hastahâne tecrübelerini ve okuduğu tıp kitapları hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca kitap dâhilinde birçok gözlemlere de yer verilmiştir. Bu dönemde sözü edilenlerin hâricinde Mahmud b. Mehmed tarafından yapılan *Hüsrev-ü Şirin* tercümesinin İsa Bey'e ithâf edildiğini belirtmek gerekir.

Son olarak Eşrefoğullarından (1280–1326) Mübârizeddin Mehmed Bey adına Şemseddin Mehmed Tüşteri tarafından yazılan *el Füsulü'l Şerefiyye* ile Saruhanoğullarından (1302–1410) Yakub b. Devlet Han adına Farsçadan Türkçeye tercüme edilen Şîî dünyasının tanınmış âlimi Nasirüddin Tûsî'nin on sekiz bâb üzerine tertip ettiği eseri *Bâhnâme* adlı eseri bu kapsamda ele alınabilir.⁴⁶ Genel hatları ile bakıldığında en bilinen bazı örneklerine değinilen Anadolu beylikleri döneminde de kitap telif etme ve ithâf geleneği bu doğrultuda ilerlemiştir.

Nihâi olarak ifade etmek gerekirse; geçmişten günümüze İslâm toplumlarında Hz. Allah'ın ebedi kelâmı Kurân-ı Kerim ile başlayan okuma ve müteakibinde ithaf geleneği Türkiye Selçukluları ve Beylikler devrinde de devam etmiştir. Bahsi geçen zaman diliminde Anadolu coğrafyasında siyasi ve kültürel atmosferin elverişliliği sayesinde müellifler tarafından pek çok kitap telif edilmiştir. Mevcut kitapların bazıları kâmet-i kıymetleri doğrultusunda çeşitli mevkilerdeki devlet büyüklerine ithaf edilmiştir. Birçoğu ana kaynak olma özelliğine sahip bu kitaplar yukarıda da belirtildiği üzere müellifinin saray erkânından gördüğü itibâra cevâben ya da dönemin manzarasını çeşitli zâviyelerden fotoğraflamak sebep-i mühimi ile telif edilmiştir. Devrin ilmi teâmülüne uygun olarak

45 Süheyl Ünver, *Hekim Konyalı Hacı Paşa hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953, s. 41-61.

46 Uzunçarşılı, s. 90.

beden kazandırılan kitapların ithâf edilmesi zamanla bir gelenek haline dönüşmüştür. Çoğunlukla devlet büyüklerine ithâf edildiği anlaşılan kitaplar içerdikleri bilgiler ile ithâf edilen şahısların kişisel gelişimine katkı sağlamıştır. Mevcut kitaplardan zihinlere nakşedilen bilgilerden yansıyanlar zamanla yaşam felsefesi haline gelmiştir. Devlet idare etme adabı, ahlâki, tasavvufi, terbiyevi, tarihi, edebi vs. bilgileri barındıran bu kitaplar aracılığı ile devlet kademelerinde bilhassa fikren daha donanımlı kişiler olarak yer almışlardır. Kendilerine ithâfen yazılan kitapları okuyan devlet büyükleri yaşadıkları devire ışık tutabilecek pek çok bilgi ve mefhumlara vâkıf olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devletinden Beylikler dönemine uzantılarıyla ithâf geleneği ana temasıyla, kitap kültürünün vaziyet-i umûmiyesine değinilen bu yazıda farklı türlerde birkaç misâline yer verilmiştir. Bundan sonra yapılan çalışmalar dönemin okuma ve telif hayatının çok daha detaylı bir şekilde anlatılmasına imkân sağlayacaktır. Bu çalışma söz konusu çalışmalara mütevâzı bir giriş mâhiyetinde kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Ahmedî, *İskendernâme*, çev.: Mehmet Kanar, İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Algaç, Şeyda, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Kütüphaneler, Kitap Koleksiyonları ve Telif edilen Eserler Kısa bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV, 2003, ss. 115-123.
- Ateş, Ahmet, "Nizâmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 2013.
- , "Hicrî VI-VIII. (m. XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, İstanbul, 1945.
- Bayram, Mikâil, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1993.
- Çiğâ, Özkan, "Süheyl ü Nev-Bahar Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. II/IV, 2013.
- Dadaş, Cevdet, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar", *Türkler*, C. XI, Ankara, 2002, ss.748-757.
- El-Cevberî, *El-Muhtâr fî Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr* çev.: Hüseyin Kaya, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2006.
- Ez-Zencâni, *Sultana Öğütler; Alâeddin Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme*, haz.: H. H. Adalıoğlu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- İbn Bîbî, *El Avamirül Alaiye fi Umurul Alaiye (Selçuknâme)*, çev.: Mürsel Öztürk, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Kara, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni*, İstanbul: Şema Yayınları, 2010.
- Kartal Ahmet ve Şentürk Ahmet Atilla, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Kaya, Mahmut, "Abdüllatif el-Bağdâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 2013.
- Kerîmüddîn Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev.: Nuri Gençosman, Ankara: TTK, 1943.
- Köprülü, M. Fuad, "Anadolu Selçuklu Tarihinin yerli kaynakları I: Anis al Kulub", *Belleten*, C. VII, S. XXVII, Temmuz, Ankara:

- TTK, 1943.
- , *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1981.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- , "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce", *Türkler*, C. VII, Ankara, 2002, ss. 429-438.
- Öktem, Sadettin, "Cezerî İsmail b. Rezzâz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 2013.
- , "Cevberi" , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul, 2013.
- Örs, Derya, "Necmuddin-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha*, S. II/VI, 2002, ss. 19-34.
- Özaydın, Abdülkerim, "Râvendî Muhammed b. Ali" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, 2013.
- Özgeriş, Mutlu Melis, "Karahanlılar "Döneminde Sultan Ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S: II/III, 2013, ss. 139-151.
- Râvendî, Muhammed B. Ali B. Süleyman (1957), *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev.: Ahmed Ateş, TTK, Ankara.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Ravzatü'l-Fesâha*, yay.: Ahmed Nâdî Şu'le, Kahire, 1982.
- Râzî, Necmeddin Ebû Bekir b. Şâhâver b. Enûşirvân, *Mirsâdü'l-İbâd*, nşr.: Muhammed Emin Riyâhî, Tahran, 1352.
- Sadıkova, Cemile Alıkızı, "Sözlükçülük Tarihinde Farsça-Türkçe İlk Çeviri Sözlüklerinin Ortaya Çıkması", *Türkler*, C.V, Ankara, 2002.
- Sevim Ali ve Merçil Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK, 2014.
- Sümer, Faruk, "Keykubad I" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXV, İstanbul, 2013.
- Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, *Hurşîdnâme*, nşr.: Hüseyin Ayan, Erzurum, 1979.
- Tümer, Günay, "Birûni", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul, 2013.

- Türkdoğan Gökcan, Melike, "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, Volume: III, Issue: XV, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK, 1988.
- Ünver, Süheyl, *Hekim Konyalı Hacı Paşa hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953.
- Ünver, İsmail, "İskender" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul, 2013.
- Yavuz, Mehmet, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nüs- ha, Y. III, S. XI, Güz, 2003.